

«Επιτυχημένη γήρανση» ή ηλικιακός αποκλεισμός/ρατσισμός;

Ειρήνη Καμπερίδου, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ)

Περίληψη

Η μακροζωία του πληθυσμού, μέγιστο επίτευγμα του πολιτισμού, προβληματίζει. Η γονιμότητα έχει μειωθεί, ενώ η μακροζωία έχει αυξηθεί, με τις γυναίκες να αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων σήμερα και στο μέλλον. Αυτή η εργασία επικεντρώνεται στο δημογραφικό προφίλ της Ευρώπης και στη συνέχεια της χώρας μας. Η Ελλάδα κατατάσσεται στις πρώτες θέσεις στην Ευρώπη σε γηράσκοντα πληθυσμό και το ποσοστό της ατεκνίας αυξάνεται ολοένα και περισσότερο. Σκοπός της έρευνας είναι να ευαισθητοποιήσει και να προτείνει στοχευμένες και βέλτιστες πολιτικές, κίνητρα και πρακτικές για την αύξηση της γεννητικότητας, καθώς και νέες προσεγγίσεις που συμπεριλαμβάνουν την ενεργή συμμετοχή των ηλικιωμένων, όπως η πετυχημένη/επιτυχημένη γήρανση, και η διαγενεακή συνεργασία και μάθησης.

Λέξεις κλειδιά: φύλο, Πράσινη Βίβλος, ενεργός γήρανση, επιτυχημένη γήρανση, Αργυρή Οικονομία, διαγενεακές συνεργασίες, COVID-19

Successful ageing or Ageism?

Irene Kamberidou, Professor of Sociology

National and Kapodistrian University of Athens (NKUA)

Abstract

Longevity, western civilization's greatest achievement, is a controversial topic today. Why? Fertility rates have been declining significantly while life expectancy has been rising, with women forming the majority of the elderly population now and in the future. This study focuses on the demographic profiles of Europe, and subsequently

examines Greece's, a country in the first ranks as regards longevity and declining fertility rates. The purpose of this study is to raise awareness and recommend policies, practices, and incentives for raising birth rates, in addition to including the active participation of the elderly in social and economic life: i.e., active and healthy ageing, successful ageing, the Silver Economy, intergenerational collaborations and solidarity. The age at which people are defined as old varies historically, culturally and socially.

Keywords: gender, Green Paper, active and healthy ageing, successful ageing, Silver Economy, intergenerational collaborations/partnerships, COVID-19

«Επιτυχημένη γήρανση» ή ηλικιακός αποκλεισμός/ρατσισμός;

1. Εισαγωγή: Οι γυναίκες θα αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων στο μέλλον

Η μακροζωία του πληθυσμού, μέγιστο επίτευγμα του πολιτισμού, προβληματίζει. Γιατί; Λόγω της ισχυρής πτώσης της γεννητικότητας και της μείωσης του ενεργού πληθυσμού. Η ταχεία αύξηση των *ηλικιωμένων*—το νόημα και η έννοια του όρου αλλάζει μέσα στον κοινωνικό χώρο και χρόνο—αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο δίχως ιστορικό προηγούμενο. Όπως τεκμηριώνεται από πληθώρα ερευνητικών δεδομένων, η μακροζωία έχει αυξηθεί, ενώ η γονιμότητα έχει μειωθεί.

Βρισκόμαστε σε μια αβέβαιη μεταβατική περίοδο. Ο παγκόσμιος πληθυσμός των ηλικιωμένων έχει υπερβεί το ένα δισεκατομμύριο και έως το 2050 θα ξεπεράσει τα δύο δισεκατομμύρια, με τις γυναίκες να αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων στο μέλλον. Έρευνα της ευρωπαϊκής στατιστικής αρχής προβλέπει σημαντική αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων ατόμων μέσα στον τρέχοντα αιώνα. Το έτος 2100 ο πληθυσμός της Ευρώπης των 65+ θα είναι 31% (από 19-20% σήμερα), και το ποσοστό της ηλικιακής ομάδας των 80 ετών αναμένεται να είναι περισσότερο από το διπλάσιο. Σήμερα, το 20% του πληθυσμού, δηλαδή δύο στους δέκα, είναι άνω των 65 ετών. Το ποσοστό αυτό προβλέπεται να ανέλθει σε 30% (τρεις στους δέκα) έως το 2070, ενώ αναμένεται να υπερδιπλασιαστεί το ποσοστό των ατόμων άνω των 80 ετών, φθάνοντας το 13% (Eurostat 2020, Green Paper 2021, Kamberidou 2021, Tischler, 2019).

Η αυξημένη μακροζωία και η υπογεννητικότητα σημαίνει ότι πολλοί συνταξιούχοι ήδη φροντίζουν (ή θα πρέπει να φροντίσουν) ακόμη πιο ηλικιωμένους ανθρώπους. Άτομα ηλικίας 85, 90 ή 95 ετών έχουν, ή σύντομα θα έχουν, «παιδιά» ηλικίας 60 έως 70 ετών, δεδομένου ότι οι γενιές χωρίζονται ανά 25 χρόνια περίπου. Ο κόσμος μας γερνάει και αυτό το πρωτόγνωρο ιστορικά κοινωνικό φαινόμενο επηρεάζει, όχι μόνο την οικονομία, αλλά την κουλτούρα μας, τον πολιτισμό μας, τις κοινωνικές μας αξίες, και κατ' επέκταση τον τρόπο που αλληλεπιδρούν οι γενιές.

Μέχρι στιγμής η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί μείζον ζήτημα κυρίως στις εκβιομηχανισμένες χώρες της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής, και της Ασίας, προκαλώντας έντονες αντιπαραθέσεις για ζητήματα όπως το κόστος της κοινωνικής ασφάλισης, τις παροχές του συστήματος υγείας και τις συντάξεις. Σχεδόν οι μισοί ηλικιωμένοι του κόσμου ζουν στις ΗΠΑ, στην Κίνα, στην Ινδία, και στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Η παγκόσμια γήρανση—η ποσοστιαία και αριθμητική αύξηση των ηλικιωμένων ανά τον κόσμο— συνοδεύεται από μια σειρά φαινομένων όπως: μείωση της γεννητικότητας, μείωση της βρεφικής και μητρικής θνησιμότητας, βελτιώσεις στη διατροφή και την εκπαίδευση, και περιορισμός μολυσματικών και παρασιτικών ασθενειών (Tischler, 2019).

Όσον αφορά στην υπογεννητικότητα σε ΗΠΑ και σε Ευρώπη, η πανδημία του κορονοϊού επέφερε μεγάλη πτώση-μείωση της γεννητικότητας: π.χ. 7% στις ΗΠΑ, 8,4% στην Ισπανία, και 9,1% στην Ιταλία. Στην Κίνα σήμερα, επιτρέπετε σε κάθε ζευγάρι να έχει έως τρία παιδιά, από το όριο των δύο, σημαντική αλλαγή πολιτικής που εγκρίθηκε-ανακοινώθηκε στις 31 Μαΐου 2021.

Επιπλέον, το ταχύτερα αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού σε πολλές χώρες παγκοσμίως είναι οι υπερήλικες (άνω των 85 ετών), κυρίως σε αναπτυγμένες παρά αναπτυσσόμενες χώρες, αν και η τάση αυτή αλλάζει, αν λάβουμε υπόψη κι άλλες μεταβλητές όπως το κύμα των μαζικών μεταναστεύσεων, τις επιπτώσεις της πανδημίας, και την ανεπάρκεια θεσμών φροντίδας. Επίσης, στις αναπτυγμένες χώρες τα ποσοστά των ηλικιωμένων που ζουν μόνοι είναι γενικά υψηλά, από 9% στην Ιαπωνία έως 40% στη Σουηδία, σε αντίθεση με τις αναπτυσσόμενες χώρες όπου λίγοι ηλικιωμένοι ζουν μόνοι (Tischler 2019).

Μολονότι η Ελλάδα ανήκει πλέον στις γερασμένες αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες, το ποσοστό των 80 και άνω που διαβιώνουν σε συλλογικά ιδρύματα είναι εξαιρετικά χαμηλό (μόλις 2% του πληθυσμού), σε αντίθεση με άλλες χώρες όπως η Γαλλία, όπου σχεδόν ένα στα πέντε άτομα 85+ διαβιώνει σε οίκους ευγηρίας (Κοτζαμάνης 2020β).

Ο πληθυσμός των ηλικιωμένων δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα με κοινά προβλήματα και με κοινές ανησυχίες, αν λάβουμε υπόψη τον κοινωνικό αποκλεισμό που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνική κατηγορία, δηλαδή μεταβλητές όπως γήρανση και φτώχεια, γήρανση και φύλο, γήρανση και εθνικότητα, γήρανση και εθνικές μειονότητες, και γήρανσης και ηλικιακή ομάδα/κατηγορία.

Ενδεικτικά, όσον αφορά στις κατηγορίες των ηλικιωμένων στις ΗΠΑ—όπου παρατηρείτε μεγάλη πληθυσμιακή μεταβολή, αφού για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας, οι ηλικιωμένοι 65+ είναι περισσότεροι από τους έφηβους— ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Henry Tischler (2019) χωρίζει τον πληθυσμό των ηλικιωμένων σε τρεις ομάδες: τους ηλικιωμένους 65-74 ετών (18,7 εκατομμύρια), τους ηλικιωμένους 75-84 ετών (11,4 εκατομμύρια) και τους υπερήλικες 85 ετών και άνω (3,8 εκατομμύρια.). Εδώ επισημαίνεται ότι **οι γυναίκες υπερτερούν αριθμητικά και στις τρεις κατηγορίες/ομάδες ηλικιωμένων**. Υπογραμμίζεται, επίσης, ότι συνολικά ο πληθυσμός των ΗΠΑ γερνά.

Εκτός που οι γυναίκες αποτελούν και θα αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων στο μέλλον, οι περισσότερες θα ζήσουν και μετά τον θάνατο των συζύγων τους. Στην ηλικία των 65 ετών μπορούν να προσδοκούν ότι θα ζήσουν 2,5 χρόνια παραπάνω από τους άντρες της ίδιας ηλικίας, και στην ηλικία των 85 ετών μόλις ένα έτος παραπάνω. Οι γυναίκες, σε αντίθεση με τους άνδρες, είναι λιγότερο πιθανό να παντρευτούν ξανά, έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι φτωχές, να ζουν μόνες, να αναγκαστούν να ζήσουν σε οίκο ευγηρίας και να εξαρτώνται από τη φροντίδα άλλων (Tischler, 2019).

Αυτή η υπεροχή των γυναικών παρατηρείται και στην Ευρώπη όπου το προσδόκιμο ζωής για τις γυναίκες είναι υψηλότερο (84 για τις γυναίκες και 75 για τους άνδρες). Ο πληθυσμός της Ευρώπης αναμορφώνεται δραστικά. Σήμερα το 19%-20% του πληθυσμού της ΕΕ-27 είναι 65+, με περ. 36% γυναίκες: «108 εκατομμύρια

γυναίκες και 79 άνδρες», και αναμένεται να αυξηθούν κατά περίπου 17 εκατομμύρια την επόμενη δεκαετία (Eurostat 2020).

Όσον αφορά στη χώρα μας, οι γυναίκες ζουν περισσότερα χρόνια από τους άνδρες. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, πριν την εποχή της πανδημίας του Covid-19, το προσδόκιμο ζωής για τους άνδρες ήταν 78.7 χρόνια και για τις γυναίκες 83.7. Στην Ελλάδα, το γενικό προσδόκιμο ζωής για το 2021 είναι 82.47 χρόνια (αύξηση 0.2% από το 2020).¹ Οι άνδρες ζουν σχεδόν 34 χρόνια περισσότερα σε σχέση με το 1928 και οι γυναίκες 36,5 χρόνια, και αντίστοιχα 15,5 και 17 χρόνια περισσότερα σε σχέση με το 1950 (Κοτζαμάνης 2020α, WHO 2018).

Μετά το 2010 ο πληθυσμός της Ελλάδας μειώνεται συνεχώς και αναμένεται ότι η απογραφή—προγραμματισμένη να ξεκινήσει στα τέλη Οκτωβρίου 2021—θα δείξει ότι οι μόνιμοι κάτοικοι της χώρας μας θα είναι περίπου μισό εκατομμύριο (450.000-500.000) λιγότεροι από αυτούς που απεγράφησαν τον Μάιο του 2011. Ο μόνιμος πληθυσμός της χώρας μας, μόνο τα τελευταία εννέα χρόνια (1/1/2011 -1/1/2020), με βάση τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ, μειώθηκε κατά 3,7% (-405.000 άτομα).²

Το δημογραφικό προφίλ είναι ξεκάθαρο και απαιτείται μια προσεκτική εξέταση των επιπτώσεων της γήρανσης του πληθυσμού για τον μελλοντικό προγραμματισμό.

1.1 Το δημογραφικό προφίλ της Ευρώπης

Η γήρανση του πληθυσμού έχει σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο στην Ευρώπη, στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων όλων των ηλικιών, δηλαδή σε όλες τις γενιές: επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή, την ευημερία, την οικονομική ανάπτυξη, τη δημοσιονομική βιωσιμότητα, την υγεία και τη μακροχρόνια φροντίδα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, το προσδόκιμο ζωής αυξήθηκε περίπου 10 έτη για τους άνδρες και τις γυναίκες, και κατά τις προσεχείς δεκαετίες, ο αριθμός των ηλικιωμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ-27) θα σημειώσει σημαντική αύξηση. Σήμερα, το 20% του πληθυσμού (2 στους 10), είναι άνω των 65 ετών, ποσοστό που προβλέπεται να ανέλθει σε 30% (3 στους 10) έως το 2070, ενώ αναμένεται να υπερδιπλασιαστεί το ποσοστό

¹ <https://www.macrotrends.net/countries/GRC/greece/life-expectancy>

²Όπως τονίζεται σε πρόσφατη δημοσίευση των καθηγητών των Πανεπιστημίων Θεσσαλίας και Πατρών, κκ. Βύρωνα Κοτζαμάνη και Βασίλη Παππά: [Στην τελική ευθεία η απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδας - CNN.gr](#), και «Απογραφή 2021: Δυσόλιπες πρόβλεψεις στο δημογραφικό - Μισό εκατ. λιγότεροι μέσα σε μια δεκαετία» CNN Newsroom [ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΛΛΑΔΑΣ - CNN.gr](#); Σάββατο, 02 Οκτωβρίου 2021 09:56

των ατόμων άνω των 80 ετών, φθάνοντας το 13%. Στην ΕΕ-27 ο αριθμός των ατόμων που ενδεχομένως θα χρειαστούν μακροχρόνια φροντίδα, αναμένεται να αυξηθεί από 19,5 εκατ. το 2016 σε 23,6 εκατ. το 2030, και σε 30,5 εκατ. το 2050 (Green Paper, 2021).

Ο δείκτης εξάρτησης-γήρατος της ΕΕ-27 (old-age dependency ratio) αναμένεται να φτάσει το 59% το 2070 (από 34,1% σήμερα), δηλαδή μία αύξηση σχεδόν 75%. Έτσι, θα υπάρχουν λιγότερα από δύο άτομα σε ηλικία εργασίας για κάθε άτομο ηλικίας 65+. Αυτό απαιτεί άμεση δράση, εάν θέλουμε να διασφαλίσουμε τη διαγενεακή δικαιοσύνη και καλό βιοτικό επίπεδο για όλους τους πολίτες της Ευρώπης, μικρούς και μεγάλους (European Commission, 2021b).

Η δημογραφική γήρανση, μια μακροχρόνια τάση, που άρχισε αρκετές δεκαετίες πριν στην Ευρώπη, αντανakλάται στην αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων σε συνδυασμό με τη μείωση του ποσοστού των ατόμων σε ηλικία εργασίας στο σύνολο του Ευρωπαϊκού πληθυσμού. Έρευνα της ευρωπαϊκής στατιστικής αρχής (Eurostat, 2020) προβλέπει σημαντική αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων ατόμων μέσα στον τρέχοντα αιώνα, έως το έτος 2100, δηλαδή σε 79 χρόνια.

Τα στοιχεία αυτής της έρευνας—που συγκεντρώθηκαν τον Αύγουστο του 2020 και θα επικαιροποιηθούν το Νοέμβριο του 2021—δείχνουν αύξηση του ποσοστού πληθυσμού ηλικίας 65 ετών και άνω μεταξύ του 2009 και 2019, χαμηλά ποσοστά γεννήσεων και υψηλό προσδόκιμο ζωής, τα οποία μετασχηματίζουν το πλαίσιο της ηλικιακής πυραμίδας στην ΕΕ-27, όπου η πιο σημαντική αλλαγή θα είναι η μετάβαση σε έναν γηραιότερο πληθυσμό, κάτι που σε αρκετές χώρες είναι ήδη εμφανές. **Αυτό σημαίνει συρρίκνωση του ποσοστού των ατόμων σε ηλικία εργασίας και αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων.** Σύμφωνα με τα στοιχεία, το 2019, σχεδόν το ένα πέμπτο (20,3 %) του πληθυσμού της ΕΕ-27 ήταν ηλικίας 65 ετών και άνω, και το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 80 ετών και άνω προβλέπεται να αυξηθεί επί 2,5 φορές μεταξύ του 2019 και του 2100, από 5,8 % σε 14,6 %, δηλαδή το ποσοστό των ηλικιωμένων ατόμων αυξάνεται όλο και περισσότερο (Eurostat, 2020).

Ο πληθυσμός της ΕΕ-27 την 1η Ιανουαρίου 2019 υπολογίστηκε σε 446,8 εκατομμύρια. Οι νέοι (0 έως 14 ετών) αντιστοιχούσαν στο 15,2 % του πληθυσμού, ενώ τα πρόσωπα που θεωρείται ότι είναι σε ηλικία εργασίας (15 έως 64 ετών) αντιστοιχούσαν στο 64,6 % του πληθυσμού. Το ποσοστό των ηλικιωμένων (65 ετών και άνω) ήταν 20,3 % , δηλαδή αύξηση 0,3 εκατοστιαίων μονάδων σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος και αύξηση 2,9 εκατοστιαίων μονάδων σε σύγκριση με 10 χρόνια πριν (Eurostat (2020)).

Όσον αφορά στο ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω στο συνολικό πληθυσμό, τα υψηλότερα ποσοστά είχαν η Ιταλία (22,8 %) και η Ελλάδα (22,0 %). Ακολουθούν Πορτογαλία και η Φινλανδία (και οι δύο 21,8 %), ενώ η Ιρλανδία (14,1 %) και το Λουξεμβούργο (14,4 %) είχαν τα χαμηλότερα ποσοστά. Σχετικά με τα ποσοστά των νέων που καταγράφει η Eurostat (2020) για τα κράτη μέλη της ΕΕ-27, το υψηλότερο ποσοστό νέων στον συνολικό πληθυσμό το 2019 παρατηρήθηκε στην Ιρλανδία (20,5 %), τη Γαλλία (18,0 %) και τη Σουηδία (17,8 %), ενώ το χαμηλότερο ποσοστό καταγράφηκε στην Ιταλία (13,2 %), τη Γερμανία (13,6 %) τη Μάλτα και την Πορτογαλία (και στις δύο 13,7 %).

Η μελέτη αυτών των ηλικιακών ομάδων—αποκαλούμενων *ηλικιωμένοι*, *τρίτη ηλικία*, *τέταρτη ηλικία*, υπερήλικες—αποτελούν αντικείμενα ερευνών πολλών επιστημονικών κλάδων, όπως της κοινωνιολογίας, της κοινωνικής πολιτικής, της ψυχολογίας, της αθλητικής επιστήμης, της βιολογίας, της φυσιολογίας, της ιατρικής, και της γεροντολογίας. Αυτές οι ηλικιακές ομάδες, μαζί με τα άτομα με ειδικές ανάγκες, συγκροτούν τις κύριες κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό—την *κοινωνική γήρανση-περιθωριοποίηση*, τον κοινωνικό στιγματισμό/στερεότυπα που αφορούν την απουσία χρησιμότητας των ηλικιωμένων—ειδικά στις αναπτυγμένες δυτικές κοινωνίες, όσον αφορά στη συμμετοχή τους στην κοινωνική, πολιτιστική, και οικονομική ζωή. Όταν εδώ προσθέσουμε και τη μεταβλητή του φύλου, δηλαδή την έμφυλη διάσταση, ο κοινωνικός αποκλεισμός αυξάνεται ραγδαία (Kamberidou 2020, Kamberidou, Bonias, Patsantaras 2019, Μπόνιας 2019).

Όσον αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό των ηλικιωμένων, η έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) για τη *Δεκαετία της Υγιούς Γήρανσης 2020-2030* που κυκλοφόρησε στις 17 Δεκεμβρίου 2020, υπογραμμίζει ότι το 14% όλων των

ατόμων ηλικίας 60+ , περισσότερα από 142 εκατομμύρια άτομα, δεν είναι σε θέση να καλύψουν όλες τις βασικές καθημερινές ανάγκες τους ([Baseline report for Decade of Healthy Ageing](#)).³ Ο ΠΟΥ θα συντάξει εκθέσεις προόδου το 2023, το 2026 και το 2029.

Επίσης, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα κράτη μέλη και η ΕΕ, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, δεσμεύονται να εκπονήσουν Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την ενσωμάτωση της διάστασης της γήρανσης του πληθυσμού· να προωθήσουν δημόσιες πολιτικές· να διασφαλίσουν μια δια βίου προσέγγιση της μακροζωίας με την εφαρμογή κατευθυντήριων αρχών για την ενεργό γήρανση και την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών⁴ (Council of the European Union, 2021).

Στο πλαίσιο της *Δεκαετίας Υγιούς Γήρανσης*, της Πράσινης Βίβλου, της Ατζέντας των Ηνωμένων Εθνών για τη βιώσιμη ανάπτυξη, του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, και της Στρατηγικής για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί πανευρωπαϊκό φαινόμενο με μακροπρόθεσμες κοινωνικοοικονομικές και δημογραφικές επιπτώσεις. Ταυτόχρονα όμως προβλέπεται μια περαιτέρω αύξηση του μέσου προσδόκιμου ζωής ως το 2060 (Council of the European Union, 2021).

Για να εξαλειφθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός που αντιμετωπίζουν οι ηλικιωμένοι των διαφόρων κατηγοριών/ομάδων, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις 12/3/2021, ενέκρινε την εισαγωγή/ενσωμάτωση της διάστασης της γήρανσης στις δημόσιες πολιτικές (Council of the European Union, 2021), και αυτό μετά τη δημόσια διαβούλευση της «Πράσινης Βίβλου» στις 27/1/ 2021.

Αναλυτικά, καθώς η δημογραφική εικόνα της Ευρώπης αλλάζει λόγω της γήρανσης του πληθυσμού, της μακροζωίας, της μείωσης του ενεργού πληθυσμού και της ισχυρής πτώσεως της γεννητικότητας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στις 27 Ιανουαρίου 2021, είχε θέσει σε δημόσια διαβούλευση την *«Πράσινη Βίβλο σχετικά με τη Γήρανση: Προώθηση της αλληλεγγύης και της υπευθυνότητας μεταξύ των γενεών»*, προκειμένου να δοθεί το έναυσμα για ευρεία πολιτική συζήτηση, την οποία συζήτηση στηρίζει το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2021).

³ Η βελτιστοποίηση της «λειτουργικής ικανότητας που επιτρέπει την ευημερία σε μεγαλύτερες ηλικίες» είναι ο στόχος της δεκαετίας της υγιούς γήρανσης. Ο ΠΟΥ <https://www.who.int/publications/i/item/9789240017900> και το ευρύτερο σύστημα των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) [Decade of Healthy Ageing \(2021-2030\)](https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing) δεσμεύονται να εφαρμόσουν προσπάθειες για τη βελτίωση της ζωής των ηλικιωμένων ατόμων μέσω της δεκαετίας του ΟΗΕ για την υγιή γήρανση, 2021-2030 <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>.

⁴ Επίσης, βλ. Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: <http://www.esfhellas.gr/el/Pages/NewsFS.aspx?item=454>

2. Η Πράσινη Βίβλος: Υγής και ενεργός γήρανση και η διαγενεακή κουλτούρα συνεργασίας

Οι κοινωνίες που αποδίδουν τα συμπτώματα των ασθενειών στο γήρας, συνήθως υστερούν σε θέματα πρόληψης, πρώιμης διάγνωσης και κατάλληλης θεραπευτικής παρέμβασης (Πάσχος, Μαλλιαρού, & Μπαμίδης, 2016).

Στην *Πράσινη Βίβλο*⁵ συζητούνται πολλές μορφές, πολλοί τρόποι πρόληψης ή περιορισμού των αρνητικών συνεπειών της γήρανσης στην κοινωνία. Αυτές περιλαμβάνουν την προώθηση της υγιούς και ενεργού γήρανσης, τη βελτίωση και αναβάθμιση των συστημάτων υγείας, φροντίδας και περίθαλψης, την εξέλιξη και βιωσιμότητα της αγοράς εργασίας, τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής πρόνοιας, τη διασφάλιση τη νόμιμης μετανάστευσης και της ένταξης των μεταναστών/τριών, με στόχο την παραγωγικότητα και αποτελεσματικότητα σε όλους τους τομείς, κ.τ.λ. (Green Paper, 2021:22).

Η *Πράσινη Βίβλος* αντικατοπτρίζει τον καθολικό αντίκτυπο της γήρανσης σε όλες τις γενιές και σε όλα τα στάδια ζωής, με επικέντρωση στις προσωπικές/ατομικές και τις ευρύτερες κοινωνικές επιπτώσεις της γήρανσης. Ταυτόχρονα, παρουσιάζει νέες ευκαιρίες για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την τόνωση της ευημερίας, και την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και αλληλεγγύης, όπως π.χ. στην οικονομία, στα συστήματα υγείας, στην παροχή φροντίδας και στην «αργυρή» οικονομία.

Καλύπτει όλα τα θέματα, από τις νέες ευκαιρίες για δημιουργία θέσεων εργασίας, την προώθηση ενός υγιεινού τρόπου ζωής (Υγής και ενεργή γήρανση/Healthy and active ageing) και της διά βίου μάθησης (Εκπαίδευση και κατάρτιση σε μια προοπτική διά βίου μάθησης), έως την ενίσχυση των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης και των συντάξεων, και την ανάγκη προσέλκυσης περισσότερων ατόμων στην αγορά εργασίας. Επισημαίνεται, επίσης, ότι η έγκαιρη τοποθέτηση των κατάλληλων θεμελίων

⁵ Η *Πράσινη Βίβλος* εγκαινίασε τη δημόσια διαβούλευση, διάρκειας 12 εβδομάδων, που ήταν ανοιχτή σε ενδιαφερόμενους πολίτες και οργανώσεις από όλα τα κράτη μέλη, έως τις 21 Απριλίου 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_21_191

μπορεί να συμβάλει στην πρόληψη, τον περιορισμό και την αναβολή ορισμένων από τις επιπτώσεις που συνδέονται με τη γήρανση⁶ (Green Paper, 2021:3).

Εν ολίγοις, η γήρανση του πληθυσμού στην Ευρώπη έχει σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, όλων των ηλικιών: επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή, την ευημερία, την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, τη δημοσιονομική βιωσιμότητα, την υγεία και τη μακροχρόνια φροντίδα.

Η *Πράσινη Βίβλος* δρομολογεί αυτή τη δημόσια συζήτηση για τη γήρανση του πληθυσμού, τη δημογραφική αλλαγή στην Ευρώπη, και τις επιλογές σχετικά με τον τρόπο πρόβλεψης και ανταπόκρισης στις προκλήσεις και τις ευκαιρίες που αυτή συνεπάγεται: α) Οικονομία, η διερευνήσει των πιθανών τρόπων πρόληψης και αντιμετώπισης των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων, β) Εκπαίδευση και κατάρτιση, γ) Απασχόληση και κοινωνικές υποθέσεις, δ) Δημόσια υγεία, ε) Περιφερειακή πολιτική, και δ) Μεταφορές (Green Paper, 2021; European Commission, 2021).

Τα στοιχεία της *Πράσινης Βίβλου* δείχνουν ότι, πολλοί ηλικιωμένοι στην ΕΕ-27 συμβάλλουν ενεργά στην κοινωνία και την οικονομία, το ένα πέμπτο (1/5), ηλικίας 65-74 ετών συμμετέχουν στον επίσημο εθελοντισμό, ενώ τα άτομα ηλικίας 75+ συμβάλλουν ενεργά επίσης, όταν το επιτρέπει η υγεία τους (European Commission, 2021b).

Καθοριστικοί παράγοντες για την κατανόηση και τη στήριξη της ενεργούς γήρανσης είναι η πολιτισμική ιδιαιτερότητα, η κουλτούρα τα ήθη και τα έθιμα, και οι παραδόσεις των κοινωνιών, οι οποίες προσδιορίζουν τον τρόπο που αντιμετωπίζονται οι ηλικιωμένοι και η διαδικασία του γήρατος (Καμπερίδου 2021, Πάσχος, Μαλλιάρου, & Μπαμίδης, 2016).

Για να παραμείνει μια γηράσκουσα κοινωνία ακμαία, τότε θα πρέπει τα μέλη της να έχουν μια υγιή και ενεργό γήρανση και μια διά βίου μάθηση. Και τα δύο λειτουργούν καλύτερα όταν ξεκινούν νωρίς, δηλαδή σε νεαρή ηλικία (Green Paper, 2021). Η υγιής και ενεργός γήρανση έχει θετικό αντίκτυπο στην οικονομία, την αγορά

⁶ Laying the right foundations early one can help prevent, limit and postpone some of the challenges linked to ageing βλέπε <https://iknowgr.wordpress.com/2016/01/08/δημογραφικο-προβλημα-kai-oi-επιπτώσεις-σ/ν>

εργασίας, τα ποσοστά απασχόλησης, την παραγωγικότητα, και στα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και προστασίας.

Σε αντιδιαστολή με τον όρο *ενεργός* που εμπεριέχει τη δραστήρια συμμετοχή σε οικονομικές, κοινωνικές, και πνευματικές εκδηλώσεις και δεν περιορίζεται απλά στην καλή φυσική κατάσταση και τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό της κοινωνίας, ο όρος *υγιής* ορίζεται ως μια κατάσταση φυσικής, διανοητικής και κοινωνικής ευεξίας. Επομένως, η ενεργός γήρανση συνδέεται με τη διατήρηση της ανεξαρτησίας, της αυτονομίας, και της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων. Είναι ερευνητικά τεκμηριωμένο ότι η υιοθέτηση υγιούς/υγιεινού τρόπου ζωής συμβάλλει όχι απλά στην ενεργό γήρανση, αλλά είναι εξαιρετικά σημαντικός παράμετρος με επενέργειες σε όλες τις ηλικίες. Η σωματική άσκηση, η υγιεινή διατροφή, η διακοπή ή η αποφυγή του καπνίσματος και του αλκοόλ, και η προσεκτική χρήση φαρμάκων, μεταξύ άλλων, συμβάλλουν στην αποτροπή της εμφάνισης χρόνιων νόσων και της σωματικής κατάρρευσης (Πάσχος, Μαλλιαρού, & Μπαμίδης, 2016).

Η υγιής γήρανση συμπεριλαμβάνει και την ψυχική υγεία. Η εποχή της πανδημίας του COVID-19 έχει αναδείξει τη γενική σημασία της ψυχικής υγείας, και το σημαντικό αντίκτυπο των lockdowns στους ηλικιωμένους, και ειδικά εκείνους που ζουν σε οίκους ευγηρίας, χωρίς πρόσβαση στην τεχνολογία ή τις τεχνολογικές δεξιότητες για ψηφιακή επικοινωνία. Σύμφωνα με τη *Πράσινη Βίβλο* η διαγενεακή επαφή και συνοχή, δηλαδή η συνεργασία μεταξύ των γενεών, αποτελεί μια λύση. Παρατηρείτε ότι αν επενδύσουμε στις ψηφιακές δεξιότητες και την κοινοτική ανάπτυξη, ειδικά μεταξύ των γενεών, αυτή η διαγενεακή συνοχή, συνεργασία και αλληλεγγύη θα μπορούσε να συμβάλλει στην ευημερία και τη μείωση των ανισοτήτων—δηλαδή του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνει η αποκαλούμενη τρίτη ηλικία—και να αποτρέψει την επιδείνωση της ψυχικής υγείας (Green Paper, 2021: 22).

Επισημαίνετε ότι οι υγιείς—ψυχικά και σωματικά—ηλικιωμένοι είναι σε θέση να συμβάλουν ουσιαστικά στην κοινωνική και οικονομική ζωή, και δεν πρέπει να σπαταλάμε τις δεξιότητές τους (Green Paper, 2021:21), ή μάλλον τη σοφία και τη πολύχρονη και πλούσια εμπειρία τους. Η σπατάλη των γνωστικών-πνευματικών δεξιοτήτων των ηλικιωμένων δεν είναι μόνο επιζήμια για την ψυχική και σωματική

υγεία και ευημερία τους, αλλά αποτελεί χαμένη ευκαιρία για την κοινωνία, για όλες τις γενιές.

Παράδειγμα ενίσχυσης ή προώθησης διαγενεακών επαφών/συνεργασιών αποτελεί η νέο-αναδυόμενη, αλλά ακόμα μικρή τάση να κατασκευάζονται/οργανώνονται «κατοικίες -συγκροτήματα στέγασης για πολλές γενιές» (multi-generational housing), συχνά με τη μορφή συνεταιρισμών, που προσφέρουν πολύτιμες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των γενεών, όπως ανταλλαγή γνώσεων, εμπειριών, και διαγενεακή μάθηση (Green Paper, 2021:21).

Η αφοσίωση, συμμετοχή και συνεργασία μεταξύ των νέων και των ηλικιωμένων, η θέσπιση πολιτικών και πρακτικών που προωθούν τη διαγενεακή μάθηση, αλληλεγγύη και ευθύνη, θα πρωτοστατούσε στην ανάπτυξη μιας υποστηρικτικής και δυναμικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, ο Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας της ΕΕ-27 (ύψους 672,5 δις. € ευρώ αποτελεί το κύριο εργαλείο της ΕΕ για την ανάκαμψη από την κρίση του COVID-19)⁷, που βρίσκετε στη καρδιά του NextGenerationEU⁸— δηλαδή της επόμενης γενιάς της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ)— έχει ως στόχο να στηρίξει τα κράτη μέλη σε αυτό το εγχείρημα, επιτρέποντάς τους να ενισχύσουν τη δυναμική οικονομική ανάπτυξη, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την οικονομική και κοινωνική ανθεκτικότητα για την έξοδο από την τρέχουσα κρίση.

Αυτό το πρόγραμμα είναι ταυτόχρονα ένα μέσο διαγενεακής στήριξης και δικαιοσύνης, που στόχο έχει να διευκολύνει τη βιώσιμη οικονομική ανάκαμψη, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, ωφελώντας έτσι και τις επόμενες γενιές, μέσω ενός συνδυασμού φιλόδοξων μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων από τα κράτη μέλη (Green Paper, 2021:22).

Ωστόσο, η γήρανση δεν αφορά μόνο την οικονομία, την ανάπτυξη και το κράτος πρόνοιας, αλλά και τις κοινωνίες μας ως σύνολο, και τον τρόπο με τον οποίο αλληλοεπιδρούν οι γενιές. Παράλληλα με την πολιτική για τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της γήρανσης, πρέπει να συζητήσουμε πώς θα διασφαλίσουμε ότι όλοι θα

⁷ <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/economy/20210128STO96608/covid-19-pos-tha-leitourgei-o-michanismos-anakampsis-kai-anthektikotitas>

⁸ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652000/EPRS_BRI\(2020\)652000_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652000/EPRS_BRI(2020)652000_EN.pdf)

έχουν δικαίωμα στην κοινωνική συμμετοχή. Αυτό απαιτεί την ενεργό συμμετοχή στη συζήτηση τόσο των νέων όσο και των ηλικιωμένων.

Η συζήτηση σχετικά με τις πολιτικές που απαιτούνται για να αντιμετωπισθούν οι προκλήσεις και οι νέες ευκαιρίες που εμφανίζονται με τη γήρανση του πληθυσμού, προϋποθέτει μακρόπνοο προβληματισμό και ταυτόχρονα μια μεγαλεπήβολη προσπάθεια, σχετικά με τις επιπτώσεις και τις εναλλακτικές λύσεις σε αυτή τη δημογραφική μετάβαση εντός της ΕΕ-27, καθώς και το ρόλο της Ευρώπης στον κόσμο. Αυτή η μελλοντική προσέγγιση θα μπορούσε να συμβάλλει στη συζήτηση, και να στηρίξει τις μακροπρόθεσμες και βιώσιμες πολιτικές προς όφελος κάθε ηλικίας (Green Paper, 2021).

Όσον αφορά στις μακροπρόθεσμες και βιώσιμες πολιτικές προς όφελος κάθε ηλικίας, μια άλλη πρόταση αποτελεί η *Αργυρή Οικονομία* (Silver Economy). Ο εμπνευσμένος από τα γκρίζα μαλλιά ορισμός της *Αργυρής Οικονομίας*, αφορά την οικονομική δραστηριότητα που σχετίζεται με τις ανάγκες της ηλικιακής ομάδας 55 ετών και άνω. Η *Αργυρή Οικονομία* αναφέρετε στις νέες τεχνολογίες, στην ηλικιακά-φιλική τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε νέα επαγγέλματα, και νέες επιχειρηματικές και τεχνολογικές δραστηριότητες. Σχετίζεται μεταξύ άλλων με την παραγωγή νέων προϊόντων, την ηλεκτρονική διάγνωση και παρακολούθηση της υγείας, τις υπηρεσίες αναψυχής και τουρισμού, την άσκηση/γυμναστική με τη χρήση ρομποτικών και άλλων έξυπνων συσκευών, την κατασκευή 'έξυπνων' κατοικιών ή οικισμών. Ο στόχος της *Αργυρής Οικονομίας*, είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, που ως επακόλουθο συμβάλλει στην κοινωνική τους ένταξη ή επανένταξη, ενώ συγχρόνως δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και επαγγελματικές προοπτικές για τη νέα γενιά, όπως για παράδειγμα την ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών (Kamberidou, 2020). Όσον αφορά στη χώρα μας, η *Αργυρή Οικονομία* μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη του τουρισμού/ιατρικού τουρισμού, της αναψυχής, της οικοδομής (στέγαση), των υπηρεσιών υγείας και ευεξίας, μεταξύ άλλων.

3. Η Αργυρή Οικονομία: Η Ευρωπαϊκή Αργυρή Οικονομία αναμένεται να είναι η τρίτη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο

Οι ηλικιωμένοι πολίτες της Ευρώπης, άνδρες και γυναίκες, αποτελούν μια μεγάλη και αναπτυσσόμενη αγορά. Αναμένετε σύντομα η Ευρωπαϊκή Αργυρή Οικονομία να είναι η τρίτη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, μετά από τις ΗΠΑ και την Κίνα.⁹ Η *Αργυρή Οικονομία*—όπως τεκμηριώνεται και στην έρευνα-έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ΕΕ)—επικεντρώνεται σε οικονομικές δραστηριότητες που καλύπτουν τις ανάγκες και τη ζήτηση των ηλικιωμένων, όλων των ηλικιακών κατηγοριών, και σε τομείς όπως: αναψυχή, ψυχαγωγία, τουρισμός, ιατρικός τουρισμός, ευεξία, υγεία, διατροφή, μεταφορές, στέγαση, εκπαίδευση, απασχόληση, κ.τ.λ. Αυτό προϋποθέτει νέες πολιτικές, δομές και υπηρεσίες, και νέα προϊόντα που βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων, όπως ο *Αργυρός τουρισμός*, η ρομποτική, τα παιχνίδια και εργαλεία που ελαφρύνουν το έργο των φροντιστών και την καθημερινότητα των ίδιων, οι υπηρεσίες φροντίδας, τα φιλικά προς την ηλικία περιβάλλοντα, όπως τα έξυπνα σπίτια, τα έξυπνα αυτοκίνητα, οι φιλικές προς τους ηλικιωμένους πανεπιστημιακές σπουδές, η καινοτομία των προϊόντων, η ανάπτυξη της αγοράς των συσκευών mHealth (καρδιακές και νευρολογικές), και οι συσκευές που ελέγχουν τον ύπνο (European Commission, 2018; Kamberidou, 2020).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η έννοια της "*Olderpreneur*" (Kamberidou, 2020: 21), δηλαδή της επιχειρηματικότητας που ξεκινάει σε προχωρημένη ηλικία. Ο όρος του *Olderpreneur* αναφέρεται στη στήριξη και ενθάρρυνση των ηλικιωμένων να δημιουργήσουν βιώσιμες επιχειρήσεις και να αναπτύξουν μια επιχειρηματικότητα που θα τους κρατήσει ενεργούς και δραστήριους στην κοινωνία. Εν ολίγοις, θα τους παρέχει ευκαιρίες να αποκτήσουν εισόδημα, να αυξήσουν τις θέσεις εργασίας για τη νέα γενιά, να συμβάλλουν στην ανάπτυξη, και να δημιουργήσουν νέες καινούργιες επιχειρήσεις που θα παρέχουν εργασία, υπηρεσίες και προϊόντα προσαρμοσμένα στις ανάγκες των ηλικιωμένων και στη στήριξη των νέων (Kamberidou, 2020).

⁹Βλ.επε.: European Commission (2018). The Silver Economy. Final Report. Oxford Economics. [2493 silver economy final report 171120 final 0E965019-C297-CEFD-7641DEEA447E5C33 50754.pdf](https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3237084)

Ζήσε ενεργητικά και υγιεινά στον ψηφιακό κόσμο

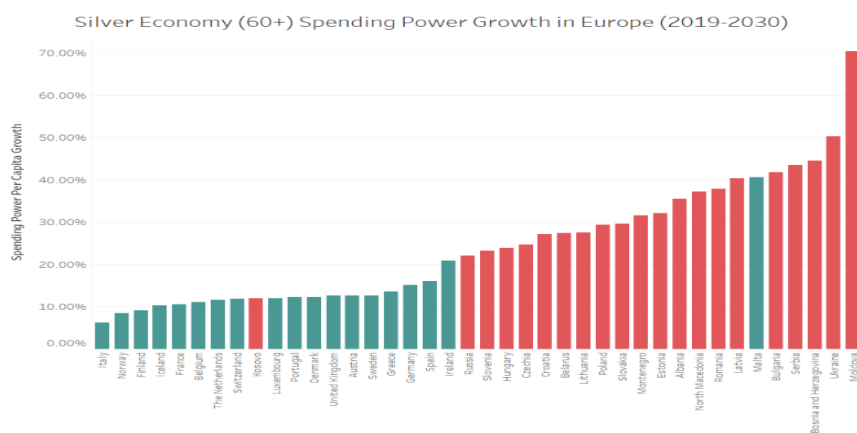
Στο πλαίσιο του προγράμματος της Ε.Ε. "[Active and Healthy Living in the Digital World](#)" (Ζήσε ενεργητικά και υγιεινά στον ψηφιακό κόσμο) δημιουργήθηκε πλατφόρμα για να στηρίξει την ανάπτυξη της Αργυρής Οικονομίας και ειδικά στον τομέα των τεχνολογιών υγείας (Health Tech and Silver economy).¹⁰

Σύμφωνα με τις προβλέψεις, η Αργυρή Οικονομία θα επεκταθεί σταθερά τα επόμενα 10 χρόνια, σε ολόκληρη την ΕΕ, και με αύξηση κατά περίπου 5% ετησίως έως το 2025, θα φτάσει τα 5,7 τρισεκατομμύρια ευρώ. Όπως ήδη αναφέραμε, η Ευρωπαϊκή Αργυρή Οικονομία αναμένεται να είναι η τρίτη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, μετά από τις ΗΠΑ και την Κίνα. Η συμβολή της Ευρωπαϊκής Αργυρής Οικονομίας στο ΑΕΠ αναμένεται να φθάσει τα 6,4 τρισεκατομμύρια ευρώ και να δημιουργηθούν 88 εκατομμύρια θέσεις εργασίας έως το 2025! Αυτό θα ισοδυναμεί με το 32% του ΑΕΠ και το 38% της απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, οι βιομηχανικοί φορείς και οι πάροχοι υπηρεσιών καθυστερούν να αναγνωρίσουν τις δημογραφικές τάσεις που δημιουργούν αλλαγές στην οικονομία, στην αγορά, όσον αφορά στις ανάγκες των καταναλωτών.

Ταυτόχρονα, οι εθνικές υπηρεσίες υγείας της Ευρώπης αναμένεται, κατά τα επόμενα 10 χρόνια, να επενδύσουν σε μεγάλο βαθμό στην ψηφιακή τεχνολογία, σε εφαρμογές που σχετίζονται με την υγεία και την ιατρική. Η ανάπτυξη αυτών των ψηφιακών συστημάτων θα οδηγήσει την αγορά στη ζήτηση για νέες εφαρμογές λογισμικού που σχετίζονται με την υγεία και την ιατρική, όπως εφαρμογές και υπηρεσίες mHealth. Ο στόχος αυτή της πλατφόρμας είναι να ενθαρρύνει τις συζητήσεις/εργασίες, στρατηγικές και προτάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη αυτού του τομέα της Υγείας (AgeTech), και να προσελκύσει επενδύσεις που θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη μιας βιώσιμης Ευρωπαϊκής Αργυρής Οικονομίας.

¹⁰ A new EU community platform will support Health Tech and Silver economy <https://futurium.ec.europa.eu/en/active-and-healthy-living-digital-world/silver-economy-healthtech/news/new-eu-community-platform-will-support-health-tech-and-silver-economy>

Εικόνα: Αργυρή Οικονομία (60+) Ανάπτυξη της Αγοραστικής Δύναμης στην Ευρώπη (2019-2030)¹¹

Ποιες είναι οι διαστάσεις της Αργυρής Οικονομίας σήμερα; Η Γερμανία είναι και θα συνεχίσει να είναι η μεγαλύτερα αγορά της Αργυρής Οικονομίας σήμερα σε όλοι την Ευρώπη, μαζί με τη Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία, και τη Ρωσία (αυτές οι χώρες εκπροσωπούν το 63% ολόκληρης της *Ευρωπαϊκής Αργυρής Οικονομίας*).

Ωστόσο, την επόμενη δεκαετία, η μεγαλύτερη ανάπτυξη θα έρθει από την Ανατολική Ευρώπη. Οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, με εξαίρεση το Κόσοβο, αναμένεται να έχουν κατά κεφαλή αύξηση της αγοραστικής δύναμης τουλάχιστον 22%. Σε επίπεδο χώρας, η Ουγγαρία Η Ουγγαρία θα παρουσιάσει τη μικρότερη ανάπτυξη στο 30% (\$46 δισεκατομμύρια από \$35 δισεκατομμύρια), ενώ η Μολδαβία θα παρουσιάσει τη μεγαλύτερη ανάπτυξη (91%), δηλαδή από \$3.2 δισεκ. θα φτάσει \$6.1 δισεκατομμύρια. Συγκριτικά, στη δυτική Ευρώπη, η κατά κεφαλή αύξηση της αγοραστικής δύναμης, είναι λιγότερο από 20% με εξαίρεσή την Ιρλανδία (21%) και τη Μάλτα(41%).

Σχετικά με αυτήν την Αργυρή Οικονομία, η ηλικιακή ομάδα 60+ εκπροσωπεί το 28% από τα \$13 τρισεκατομμύρια δολάρια της αγοραστικής δύναμης της Ευρώπης. Οπότε οι Κυβερνήσεις, οι εταιρείες και οι οργανισμοί (κρατικοί και δημόσιοι) που δραστηριοποιούνται στην Ευρώπη θα έκαναν καλά να ασχοληθούν με τις ανάγκες της αναπτυσσόμενης Αργυρής Οικονομίας, δηλαδή με την κοινωνική ομάδα που

¹¹ Βλ. World Data Lab "Highest Economy Growth Expected in Eastern Europe" <https://worlddata.io/blog/silver-economy-europe> Silver Economy Spending Power Trends in Europe (τελευταία πρόσβαση 30/5/2021).

αναμένεται— τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα— να κατέχει σημαντικό μέρος της κατανάλωσης της Ευρωπαϊκής ηπείρου.

Άλλη πρόταση-προσέγγιση της γήρανσης ως μια θετική πτυχή της ζωής αποτελεί η δημιουργία μιας διαδραστικής πλατφόρμας για την ταχεία ανάπτυξη προϊόντων και παροχής υπηρεσιών, η οποία θα συμπεριλαμβάνει διαγενεακές συνεργασίες και επαφές. Αυτή η πλατφόρμα θα συνδέει νέα άτομα με τεχνογνωσία που θα εργάζονται για την ανάπτυξη νέων λύσεων μαζί με ηλικιωμένους διαφόρων κατηγοριών/ομάδων, οι οποίοι θα στηρίζουν ή θα επενδύουν στην ανάπτυξη επιχειρήσεων· θα μοιράζονται τις εμπειρίες τους με τις νεότερες γενιές, ή θα συμμετέχουν άμεσα στις επιχειρηματικές δραστηριότητες (Kamberidou, 2020).

Πιθανώς η καινούργια πλατφόρμα που προαναφέραμε, η οποία ξεκίνησε πρόσφατα και δημιουργήθηκε για να στηρίζει την ανάπτυξη της Αργυρής Οικονομίας στον τομέα των τεχνολογιών υγείας (Health Tech and Silver economy),¹² θα αποτελέσει το πρότυπο και θα αποδειχθεί διαδραστική μεταξύ των γενεών.

Η ενεργός γήρανση προϋποθέτει την παραγωγική χρήση νέων τεχνολογιών, και τη συνεργασία ερευνητών, πολιτικών, τεχνικών, υγειονομικών και άλλων, με τη συμμετοχή των ίδιων των ηλικιωμένων στις αποφάσεις. Τα προσδοκώμενα οφέλη αυτών των συνεργασιών είναι η οικονομική ανάπτυξη και η βελτίωση της ποιότητας ζωής όλων των πολιτών, όλων των ηλικιακών ομάδων, όσον αφορά στην απασχόληση, και την αναμόρφωση των συστημάτων υγείας, κοινωνικής πρόνοιας, και προστασίας (Πάσχος, Μαλλιαρού, & Μπαμίδης, 2016).

Οι ηλικιωμένοι πρέπει να προσεγγιστούν ως πολύτιμη κοινωνική ομάδα, ως κοινωνικό κεφάλαιο, και να παραμένουν δραστήριοι και υγιείς κατά το περισσότερο δυνατόν χρονικό διάστημα. Αυτή η ενεργός γήρανση μπορεί πέραν των προαναφερθέντων να συμβάλλει και στην κοινωνική ευαισθητοποίηση, δηλαδή την εξάλειψη των αναχρονιστικών στερεότυπων περί γήρανσης.

5. Η μη αναστρέψιμη πορεία της γήρανσης στην Ελλάδα

Ανησυχία προκαλούν οι αναλύσεις του καθηγητή Βύρων Κοτζαμάνη (2020α, 2020β, 2018), Διευθυντή του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων του

¹² A new EU community platform will support Health Tech and Silver economy <https://futurium.ec.europa.eu/en/active-and-healthy-living-digital-world/silver-economy-healthtech/news/new-eu-community-platform-will-support-health-tech-and-silver-economy>

Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Ο πληθυσμός της χώρας μας θα είναι κατά ένα εκατομμύριο λιγότερος το 2040, και έως το 2050 θα υπάρχουν 3 εκατομμύρια Έλληνες/ίδες ηλικίας άνω των 60 ετών (1/3 του πληθυσμού). Η Ελλάδα κατατάσσεται στις πρώτες θέσεις στην Ευρώπη σε γηράσκοντα πληθυσμό. Όπως προαναφέρθηκε, στο συνολικό πληθυσμό, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat (2020), στο ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω, η Ιταλία έρχεται πρώτη με 22,8 %, και ακολουθεί η Ελλάδα με 22,0 %.

Ο Κοτζαμάνης (2020α) εξετάζει την εξέλιξη της δημογραφικής γήρανσης στην Ελλάδα και τους κύριους παράγοντες που οδήγησαν στην αύξηση του πλήθους και της αναλογίας των ηλικιωμένων στο συνολικό πληθυσμό, όπως η πτώση της γονιμότητας και η αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Στη συνέχεια συζητά τη μη αναστρέψιμη πορεία της γήρανσης τις επόμενες δύο δεκαετίες στη βάση ενός σχετικά απαισιόδοξου σεναρίου που δίνει για το 2040—σε σχέση με σήμερα—μείωση των ηλικιών 20-64 ετών κατά ένα εκατομμύριο, αύξηση των 65 ετών και άνω κατά 450 χιλιάδες, και μείωση των 0-19 ετών κατά 450 χιλιάδες.

Μολονότι θα μειωθεί κατά ένα περίπου εκατομμύριο ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας στη χώρα μας, εάν όμως το 2040 η συμμετοχή των 20-64 ετών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό αυξηθεί στα επίπεδα που είναι σήμερα στην Σουηδία (82%) και η ανεργία μειωθεί στο 5,0%, τότε θα αντιστοιχούν το έτος αυτό 67,4 άτομα 65 ετών και άνω σε 100 εργαζομένους 20-64 ετών, δηλ. 5 περισσότερα από ότι το 2018. Η χειρότερη επιλογή, όπως υποστηρίζει ο Κοτζαμάνης (2020α), συνίσταται στον εγκλωβισμό των κοινωνιών μας στους παρόντες μηχανισμούς σύλληψης και θεώρησης των «προβλημάτων» και στις υπάρχουσες δομές και μηχανισμούς λειτουργίας, δηλαδή στην εμμονή στα ισχύοντα συστήματα αφαίρεσης κοινωνικών πόρων και αναδιανομής.

Τι προτείνει; Συνιστά την κατάργηση των ηλικιακών συνόρων, το γκρέμισμα των σινικών τειχών που διαχωρίζουν την ενεργή ζωή από τη μη ενεργή ζωή, τη δημιουργία πραγματικών εναλλακτικών επιλογών ανάμεσα στην εργασία, τον ελεύθερο χρόνο και την εκπαίδευση στη διάρκεια των διαδοχικών κύκλων της ζωής, την ανάδειξη και αξιοποίηση του τεραστίου αποθέματος δυνάμεων και πόρων που κατέχουν τα άτομα της αποκαλούμενης ευσχίμως «τρίτης ηλικίας».

Στην ενότητά του με θέμα «η γήρανση εκ της κορυφής της πληθυσμιακής πυραμίδας (γήρανση ‘εκ των άνω’)», ο Κοτζαμάνης (2020α) παρέχει στοιχεία για τη σημαντική μείωση της θνησιμότητας τη μεταπολεμική περίοδο ανά φύλου και ηλικία. Η αύξηση του προσδόκιμου ζωής στη γέννηση τις τελευταίες δεκαετίες οφείλεται κυρίως στην μείωση των πιθανοτήτων θανάτου μετά το 60ο έτος, σε αντίθεση με τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες όπου η αύξηση του προσδόκιμου οφειλόταν στη συρρίκνωση κυρίως της βρεφικής και παιδικής θνησιμότητας. Ως αποτέλεσμα των αλλαγών της περιόδου 1951-2018, όπως επισημαίνει, είχαμε μια αύξηση του προσδόκιμου ζωής στη γέννηση (+15 έτη για τους άνδρες και 17 έτη για τις γυναίκες), του δε προσδόκιμου ζωής στα 65 κατά 5,5 και 7,0 έτη αντίστοιχα. Έτσι, στη χώρα μας, όλο και περισσότεροι ηλικιωμένοι, οι οποίοι υπό άλλες συνθήκες θα είχαν αποβιώσει, συσσωρεύονται στο πάνω μέρος της πυραμίδας αυξάνοντας το πλήθος των >65 + και των υπερήλικων (85+) και, προφανώς, και το ειδικό βάρος των ηλικιακών αυτών ομάδων (το ποσοστό τους δηλαδή στο συνολικό πληθυσμό). Ακολούθως σήμερα οι 65+ αποτελούν το 22% και οι >85 το 3,3% έναντι του 7% και του 0,3% στις αρχές της δεκαετίας του 1950.

Η μείωση του πληθυσμού της Ελλάδας προέρχεται από δύο παράγοντες, την αύξηση των ηλικιωμένων και την μείωση των νέων. Ταυτόχρονα προοδευτικά μειώνεται και ο ενδιάμεσος πληθυσμός, δηλαδή ο πληθυσμός κάτω των 15 ετών, και οι Έλληνες 15-64. Εν ολίγοις, όχι μόνο θα μειωθεί κατά περίπου ένα εκατομμύριο ο πληθυσμός της Ελλάδας μέχρι το 2040, αλλά αναμένεται ο πληθυσμός να είναι διαφορετικός ως προς την ηλικιακή του σύνθεση (Κοτζαμάνης, 2020α).

Αναλυτικά, μία μείωση του πληθυσμού μας κατά περ. 1.000.000 το 2040 σε σχέση με το 2019 που θα προκύψει ως αποτέλεσμα της αύξησης των άνω των 65 ετών κατά 450.000, της μείωσης κατά 450.000 των 0-19 ετών ως και της μείωσης των 20-64 ετών κατά 1.000.000, περίπου: "Σήμερα το 21% των Ελλήνων είναι άνω των 65 ετών, σε μια εικοσαετία ένας στους τρεις, το 30%, θα είμαστε άνω των 65 ετών, ενώ οι νέοι που σήμερα είναι περίπου 15% θα μειωθούν στο περίπου 11%, επομένως αλλάζει ριζικά η δομή του πληθυσμού μας", τονίζει ο Κοτζαμάνης, προσθέτοντας ότι αυτό θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στον πληθυσμό της Ελλάδας σε πολλούς τομείς, όπως στην υγεία, την παιδεία, το ασφαλιστικό σύστημα, και σε τομείς που δεν φανταζόμαστε ακόμα.

Στα δύο βασικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν προτείνει να περιοριστεί η έξοδος, η φυγή από τη χώρα και δεύτερο να δημιουργηθεί ένα ευνοϊκότερο για την τεκνογονία περιβάλλον. Απαραίτητα μέτρα, που θα έπρεπε να προωθηθούν, δεδομένου ότι την επόμενη εικοσαετία, όπως τονίζεται στην έρευνα ο Κοτζαμάνης (2020α), «οι γεννήσεις θα είναι λιγότερες από τους θανάτους, το πλήθος των ατόμων που είναι πάνω των 65 ετών θα συνεχίσει να αυξάνεται και όσο αυξάνονται οι ηλικιωμένοι θα αυξάνονται και οι θάνατοι, ενώ οι γεννήσεις θα παραμείνουν στο επίπεδο που είναι σήμερα, από 86.000 μέχρι 90.000 και δεν πρόκειται να αυξηθούν ή να μειωθούν συνταρακτικά.» Αυτά τα δεδομένα ισχύουν, όπως επισημαίνει, στον βαθμό που οι γυναίκες που έρχονται σε ηλικία για να κάνουν παιδιά, από 20 έως 44 ετών, θα μειώνονται αριθμητικά.

Τονίζει επίσης πως οι γυναίκες όλων των γενεών μειώνονται «και άρα κάνουν λιγότερα παιδιά από ό,τι έκαναν οι γονείς τους και οι γονείς τους είχαν κάνει λιγότερα παιδιά από όσα είχαν κάνει οι δικοί τους γονείς κ.ο.κ.». Επίσης, πολλά νέα ζευγάρια δηλώνουν πως θα κάνουν παιδιά αργότερα εξαιτίας της κρίσης, και άλλα ζευγάρια στην παραγωγική ηλικία εγκατέλειψαν τη χώρα ως οικονομική μετανάστες. Ο πληθυσμός 20-65 ετών, της εργάσιμης ηλικίας, μειώνεται διαρκώς, σε εποχή που θα χρειαζόμαστε νέους ανθρώπους, ειδικά στη εποχή της 4^η βιομηχανικής επανάστασης. Το βασικό σενάριο που ισχύει για τη χώρα μας, καταλήγει ο καθηγητής δημογραφίας, είναι ότι «ο τελικός αριθμός παιδιών, που θα φέρουν στη ζωή οι γυναίκες στην Ελλάδα θα είναι μικρότερος, λίγο μικρότερος σε κάθε γενιά από αυτό των γονιών τους.»

Εξετάζοντας διαχρονικά από το 1950 την εξέλιξη της δημογραφικής γήρανσης στην Ελλάδα, και αναλύοντας επίσης τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, ΕΛΣΤΑΤ,¹³ τονίζει ότι, ο πληθυσμός της Ελλάδας, την τελευταία 70ετία αυξήθηκε κατά 3,1 εκατομμύρια (7,6 εκατ. το 1951, 10,7 το 2019), αύξηση που προήλθε αποκλειστικά από την αύξηση των 15 ετών+ , καθώς οι 0-14 ετών μειώθηκαν κατά 620.000 περίπου, ενώ αντιθέτως οι 15 ετών+ αυξήθηκαν κατά 3,7 εκατομμύρια (+67% σε σχέση με το 1951). Την ίδια περίοδο, όμως, αυξήθηκαν πολύ ταχύτερα από τους 15-

¹³ Προβολές πληθυσμού της Ελλάδος - Σημείωμα (2007-2050) . Ανέβηκε 31/12/2018 4:39. <https://www.statistics.gr/>

64 ετών, οι άνω των 65 ετών και οι > 85 ετών. Οι 65+ υπερτετραπλασιάστηκαν και το πλήθος των 85+ πολλαπλασιάστηκε επί 12» (Κοτζαμάνης, 2020α).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Κοτζαμάνης (2020β) εξετάζει την εξέλιξη της θνησιμότητας στην Ελλάδα μετά το 1950 με βάση τα δεδομένα της στατιστικής Υπηρεσίας Eurostat. Τα ερωτήματα που θέτει-και δίνει μια απάντηση- είναι: (1) Πόσα περισσότερα χρόνια ζούμε σήμερα σε σχέση με το παρελθόν και ειδικότερα, πώς εξελίχθηκαν «τα κέρδη σε χρόνια ζωής» στην Ελλάδα μετά το 1995 σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. (2) Πού οφείλεται η βραδύτερη αύξηση των κερδών σε χρόνια ζωής μετά το 1995 (σε σχέση με τις χώρες αυτές), με αποτέλεσμα την «υποβάθμιση» της χώρας μας από τις υψηλότερες θέσεις, όσον αφορά στη μέση προσδοκώμενη ζωή στη γέννηση και στα 65 έτη στα μέσα της δεκαετίας του 1990 στις χαμηλότερες θέσεις 22 χρόνια αργότερα; (3) Πόσα τα έτη ζωής σε καλή κατάσταση υγείας των ηλικιωμένων στη Ελλάδα σε σχέση με αυτά στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες; και τέλος (4) Ποιοι είναι οι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εξάπλωση επιδημιών σαν αυτήν του COVID-19 και πώς αναμένεται να επηρεασθεί από τον ιό αυτό η θνησιμότητα στην Ελλάδα;

Όπως και στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες, έτσι και στην Ελλάδα η θνησιμότητα συρρικνώνεται απρόσκοπτα. Οι σημερινοί 65άρηδες (το 2020), παρατηρεί ο Κοτζαμάνης (2020β), αν ισχύσουν οι συνθήκες θνησιμότητας του συγκεκριμένου έτους, θα έχουν ακόμη 20 χρόνια ζωής μπροστά τους. Αναφέρει, επίσης, ότι το συνολικό κέρδος στην προσδοκώμενη ζωή στη γέννηση, ανάμεσα στο 1928 και το 2017 είναι εντυπωσιακό: +33,8 έτη για τους άνδρες και +36,4 για τις γυναίκες. Διακρίνει επίσης και υπό-περιόδους: στη πρώτη (1928-1950, 22 έτη) η μέση προσδοκώμενη ζωή αυξάνεται ταχύτατα (κατά 18,4 έτη για τους άνδρες και 19,2 για τις γυναίκες), για να επιβραδυνθεί στην συνέχεια, ιδιαίτερα δε ανάμεσα στο 1995 και το 2017 καθώς τα κέρδη είναι μόνον 3,6 έτη για τους άνδρες και 3,5 για τις γυναίκες. Επιπρόσθετα, σχετικά με τα «συνολικά κέρδη ζωής» παρατηρεί ότι ήταν εντυπωσιακά, καθώς οι μεν άνδρες ζουν σχεδόν 34 χρόνια περισσότερα σε σχέση με το 1928 και οι γυναίκες 36,5 χρόνια, και αντίστοιχα 15,5 και 17 χρόνια περισσότερα σε σχέση με το 1950.

Σχετικά με το προσδόκιμο ζωής, το 1995 «οι Έλληνες βρίσκονταν στη 2η υψηλότερη θέση και οι Ελληνίδες στην 7^η.» Σήμερα, όμως, οι άνδρες βρίσκονται στην 13η θέση και

οι γυναίκες στην 10η. Δηλαδή, η θέση της Ελλάδας υποβαθμίστηκε την περίοδο 1995-2017, σε σχέση με άλλες χώρες, κυρίως λόγω των παθήσεων του κυκλοφορικού συστήματος και των καρκίνων, που θίγουν τις ώριμες και μεγάλες ηλικίες. Αυτό οφείλεται κυρίως, όπως υποστηρίζει, στην ελλιπή διάγνωση, πρόληψη και περίθαλψη των χρόνιων παθήσεων στη χώρα μας (Κοτζαμάνης, 2020β).

Όσον αφορά στη θέση της Ελλάδας στην Ε.Ε (1995-2017), από τα διαθέσιμα δεδομένα προκύπτει η σχετικά ευνοϊκή 5^η θέση της χώρας μας το 1995, όσον αφορά στο προσδόκιμο στη γέννηση, καθώς όπως προαναφέρθηκε, οι Έλληνες καταλάμβαναν την 2η υψηλότερη θέση και οι Ελληνίδες την 7η. Όμως, το 2017, δύο δεκαετίες αργότερα, η χώρα μας βρίσκεται για τους άνδρες στην 10η θέση, και για τις γυναίκες πάντοτε στην 7η. Οι ίδιες τάσεις χαρακτηρίζουν και την προσδοκώμενη ζωή στα 65 έτη για τους άνδρες, καθώς από την υψηλότερη 5^η θέση το 1995 η χώρα μας έπεσε το 2017 στην 8η θέση. Αυτές οι μεταβολές στην κατάταξη αναδεικνύουν μια «υποβάθμιση» που οφείλεται στους αργότερους ρυθμούς βελτίωσης της προσδοκώμενης ζωής στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες (Κοτζαμάνης, 2020β).

Αναφέρει επίσης ότι το 2018 στην Ελλάδα οι θάνατοι των 65+ αποτελούσαν το 82,2% του συνόλου στους άνδρες και το 91,3% στις γυναίκες, αυτοί δε των 85+ αντίστοιχα το 33,4 και 52,3%. Διευκρινίζει, επίσης, ότι η αύξηση της θνησιμότητας που οφείλετε στον COVID19, άμεσα και έμμεσα, στη χώρα μας, όπως και στη μεγάλη πλειοψηφία των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, θα είναι μικρή (Κοτζαμάνης 2020β, σ.5).

Ωστόσο, σχετικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας, τη νοσηρότητα και θνησιμότητα του COVID-19, εξηγεί ότι καθοριστικό ρόλο παίζουν κυρίως η πρότερη κατάσταση υγείας του πληθυσμού, η ετοιμότητα αντίδρασης του συστήματος υγείας σε κάθε χώρα, οι υποδομές, το ανθρώπινο δυναμικό, οι πυκνότητες στους χώρους εργασίας και κατοικίας, το ποσοστό των ηλικιωμένων (η δημογραφική γήρανση), και οι τύποι διαβίωσης των ατόμων αυτών, πχ. το ποσοστό διαβίωσης σε συλλογικά ιδρύματα, καθώς και οι διαγενεακές σχέσεις: συχνότητα επαφών/σχέσεων των ατόμων διαφορετικών γενεών. Καθοριστικό ρόλο παίζουν επίσης η ένταση των διαπροσωπικών σχέσεων, οι χώροι συνεύρεσης τον ελεύθερο χρόνο (δημόσιο/ιδιωτικό), το εύρος των ευπαθών ομάδων (πρόσφυγες σε καταυλισμούς, Ρομά, άστεγοι), η ένταση των

ανταλλαγών με χώρες υψηλής νοσηρότητας, ο χρόνος εμφάνισης της πανδημίας (ειδικότερα σε χώρες με υψηλό τουρισμό) ως και ο χρόνος αντίδρασης (λήψης μέτρων), και ο βαθμός αποδοχής αυτών των μέτρων από τον πληθυσμό (Κοτζαμάνης, 2020β).

Το δημόσιο σύστημα υγείας μετά από μια δεκαετία επιπλέον δοκιμασιών— και ειδικά στην εποχή του COVID-19—έχει σημαντικές ελλείψεις σε υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό και η κατάσταση υγείας του πληθυσμού των ηλικιωμένων δεν είναι από τις καλύτερες στην Ε.Ε. Συγχρόνως, η Ελλάδα ανήκει πλέον στις γερασμένες ευρωπαϊκές χώρες (22 στους 100 κατοίκους είναι άνω των 65 ετών). Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, το ποσοστό των άνω των 80 ετών που διαβιώνουν σε συλλογικά ιδρύματα είναι εξαιρετικά χαμηλό (μόλις 2% του πληθυσμού της ηλικιακής αυτής ομάδας το 2011), σε αντίθεση με άλλες χώρες όπως η Γαλλία, όπου σχεδόν ένα στα πέντε άτομα 85 ετών και άνω διαβιώνει σε οίκους ευγηρίας (Κοτζαμάνης, 2020β).

5.1 Υπογεννητικότητα: Η ατεκνία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα οι γυναίκες παντρεύονται περίπου στην ηλικία των 30, και στην καλύτερη περίπτωση τεκνοποιούν στα 31. Πολλά ζευγάρια καθυστερούν την τεκνοποίηση για αργότερα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, ή φεύγουν από τη χώρα ως οικονομική μετανάστες, στην εποχή της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης που χρειαζόμαστε νέους ανθρώπους. Οι γυναίκες που θα είναι σε παραγωγική ηλικία, από 20 έως 44 ετών, θα μειώνονται αριθμητικά και ο τελικός αριθμός παιδιών, που θα φέρουν στη ζωή οι γυναίκες στην Ελλάδα θα είναι μικρότερος σε κάθε γενιά από αυτό των γονιών τους.

Εν ολίγοις, στη χώρα μας η γονιμότητα των γενεών φθίνει διαρκώς, όπως τονίζει στην έρευνά του ο Κοτζαμάνης (2018), υπογραμμίζοντας ότι το ποσοστό της ατεκνίας αυξάνεται ολοένα και περισσότερο, και «οι πολύτεκνες οικογένειες, με τέσσερα παιδιά και πάνω, έχουν τελειώσει», και πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη θέσπιση κινήτρων ώστε να τολμούν και το δεύτερο παιδί, παρά την οικονομική κρίση που αποτελεί κύριο ανασταλτικό παράγοντα.¹⁴

Σε συνδυασμό με τα αρνητικά μεταναστευτικά ισοζύγια των τελευταίων ετών, αυτή η υπογεννητικότητα οδήγησε, μετά το 2010, πρώτον στην ανακοπή της αύξησης του πληθυσμού μας, και εν συνεχεία στη μείωσή του. Η μείωση του Ελληνικού πληθυσμού

¹⁴ Βλέπε επίσης συνέντευξη του Κοτζαμάνη στην ΕΡΤ : <https://www.ertflix.gr/ert3/o-viron-kotzamanis-kathigitis-dimografias-sto-panepistimio-thessalias-ston-rsm-tis-ert3/>

πιθανότατα θα συνεχισθεί μέχρι και το 2050. Αυτό σημαίνει συρρίκνωση του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών), αύξηση της μέσης ηλικίας στο μέλλον, και μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Αυτή η χαμηλή γονιμότητα δεν είναι κάτι νέο, όπως παρατηρεί ο Κοτζαμάνης (2018), αλλά χαρακτηρίζει τη χώρα μας εδώ και δεκαετίες: οι γυναίκες που γεννήθηκαν λίγο πριν από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έφεραν στον κόσμο κατά μέσο όρο 2,2 παιδιά. Οι γυναίκες που γεννήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1960 κατά μέσο όρο 1,75, και οι εκείνες που γεννήθηκαν γύρω στο 1980, έκαναν ή θα κάνουν πιθανότατα ακόμη λιγότερα (1,50).

6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις και προτάσεις: Η διαγενεακή συνεργασία και αλληλεγγύη

«Χρειάζεται ένα χωριό για να μεγαλώσεις ένα παιδί»¹⁵

Η δημογραφική γήρανση άρχισε αρκετές δεκαετίες πριν στην Ευρώπη. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το 2004, προειδοποιούσε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα γίνει γηροκομείο το 2050 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2008). Δεκαετίες προτείνονται πολιτικές και μέτρα για την ενίσχυση και στήριξη της γονιμότητας, της οικογένειας με παιδιά και της γυναικείας εργασίας, τα οποία προφανώς δεν εφαρμόστηκαν, αν λάβουμε υπόψη ότι ο ευρωπαϊκός πληθυσμός συνέχισε να μειώνεται.

Ενδεικτικά, έρευνα που έγινε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2004, έδειχνε ότι οι γυναίκες θέλουν να κάνουν περισσότερα παιδιά, αλλά το αυξημένο κόστος ζωής, η ανεργία, και οι ανησυχίες για το μέλλον των παιδιών τους δεν τους το επιτρέπει. Πολλοί λόγοι καταγράφονται για τη συνεχή μείωση των γεννήσεων: οικονομικοί, η ανισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και οικογενειακής/ιδιωτικής ζωής, οι σπουδές, η αύξηση των διαζυγίων, η μείωση των γάμων, η αντισύλληψη, οι νέες μορφές οικογενειών (ζευγάρια ομοφυλοφίλων, ανύπαντρων γυναικών), και η τεκνοποίηση σε μεγάλη ηλικία (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2008).

Μήπως ήρθε η ώρα να εφαρμόσουμε στοχευμένες πολιτικές που στηρίζουν τη δημιουργία οικογένειας με παιδιά; Τι περιμένουμε; Προτάσεις και συμπεράσματα

¹⁵ Cowen-Fletcher, Jane (1994). *It Takes a Village*. Publisher: Scholastic.

διατυπώνονται εδώ και δεκαετίες. Η χειρότερη επιλογή, όπως τονίστηκε στην έρευνα, είναι να περιοριστούμε στις σημερινές δομές, στα ισχύοντα συστήματα, στους καθιερωμένους μηχανισμούς, που όπως διαπιστώνουμε, το μόνο που κάνουν για να λύσουν τα θέματα της υπογεννητικότητας και της αυξημένης γήρανσης του πληθυσμού είναι να μειώνουν ή να αφαιρούν κοινωνικούς πόρους, την κοινωνική πρόνοια και προστασία, μεταξύ άλλων.

Η υπογεννητικότητα, η μάστιγα του αιώνα, θέτει σε κίνδυνο, όχι μόνο την οικονομία, την αγορά εργασίας, τα συστήματα υγείας και συνταξιοδότησης, αλλά όσο εξαφανίζονται ο νέοι άνθρωποι, ταυτόχρονα θα εξαφανίζονται οι νέες ιδέες, η καινοτομία, η πρόοδος, οι κοινωνικές αξίες, τα ήθη και τα έθιμα, και οι παραδόσεις, μεταξύ άλλων.

Πώς θα μπορούσε να ανακοπεί αυτή η φθίνουσα πορεία της γονιμότητας και στην συνέχεια να αυξηθεί; Η Πολιτεία, σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα, οφείλει να δημιουργήσει, και να εφαρμόσει, ένα πλαίσιο ασφάλειας και στήριξης με πρωτοβουλίες και πρακτικές που εξασφαλίζουν ένα ισορροπημένο συνδυασμό οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής και για τα δύο φύλα, και ειδικά για τη δημιουργία οικογενειών με παιδιά.

Αναλυτικά, πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη θέσπιση κινήτρων, παρά την οικονομική κρίση που αποτελεί κύριο ανασταλτικό παράγοντα, για τη δημιουργία οικογένειας με παιδιά, όπως: (1) **Οικονομικές ενισχύσεις:** επιδόματα για κάθε παιδί, οικονομικά κίνητρα για την απόκτηση περισσότερων παιδιών (π.χ. κάλυψη ενοικίων, κουπόνια σε καταστήματα τροφίμων, δωρεάν πάνες), φορολογικές ελαφρύνσεις, στεγαστικά επιδόματα, χαμηλότοκα δάνεια, συμβολικό/ελάχιστο ΕΝΦΙΑ, και απαλλαγή από τέλη κυκλοφορίας. (2) **Εναρμόνιση της οικογενειακής-προσωπικής και επαγγελματικής ζωής:** Άδειες μητρότητας-πατρότητας/ανατροφής παιδιού/παιδιών, βοήθεια στο σπίτι, κατοχύρωση της επανόδου στην εργασία, επιδόματα φύλαξης παιδιών, ευέλικτα εργασιακά ωράρια, δομές για τη μόνιμη φροντίδα-φιλοξενία βρεφών και παιδιών με δημιουργική απασχόληση, δομές προσχολικής και μικρής ηλικίας. (3) **Περιβαλλοντικές παρεμβάσεις** που διευκολύνουν την ανάπτυξη των παιδιών και το γονικό λειτούργημα, όπως πολεοδόμηση με ασφαλείς-προσβάσιμους δημόσιους χώρους: παιδικές χαρές,

πλατείες, αθλοπαιδιές, πάρκα με δραστηριότητες για τον ελεύθερο χρόνο. (4) **Μηνιαίο επίδομα φροντίδας ηλικιωμένων γονέων** στο σπίτι, ή οικονομική στήριξη για βοήθεια στο σπίτι. Μην ξεχνάμε ότι *«χρειάζεται ένα χωριό για να μεγαλώσεις ένα παιδί»* (Cowen-Fletcher, 1994).

Συγχρόνως, οι ηλικιωμένοι πρέπει να προσεγγιστούν ως κοινωνικό κεφάλαιο να παραμένουν δραστήριοι και υγιείς κατά το δυνατόν περισσότερο, και να διασφαλίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματά τους, έτσι ώστε να διασφαλισθούν/κατοχυρωθούν και εκείνα των νεότερων γενεών που θα ακολουθήσουν. Πώς θα μπορούσε να γίνει αυτό;

Αρχικά, επιβάλλεται η διάσταση της γήρανσης και η διάσταση του φύλου να συμπεριληφθούν στις δημόσιες πολιτικές (policies) και στη παιδεία (δημόσια εκπαίδευση), και μάλιστα σύντομα γιατί όσο εξαφανίζονται ο νέοι άνθρωποι, ταυτόχρονα θα εξαφανίζονται οι νέες ιδέες, η καινοτομία, η πρόοδος, και όχι μόνο!

Δεύτερον, πρέπει να προχωρήσουν οι παρεμβάσεις, ή να αναπτυχθούν νέες παρεμβάσεις, που προωθούν την αυτοφροντίδα στους ηλικιωμένους, επιτρέποντάς τους να ζήσουν στο σπίτι τους. Ακολούθως, απαιτείται να εκπονηθούν προγράμματα που προάγουν την υγεία, και ειδικά την ισότητα στην υγεία. Προϋπόθεση για επιτυχή γήρανση είναι η καλή υγεία και η αυτονομία. Στο σύνολο της βιβλιογραφίας του γενικού περιεχομένου της επιτυχημένης, υγιούς, και ενεργού γήρανσης—ως παρεμβάσεις για την καθυστέρηση του γήρατος—είναι η πνευματική και η σωματική άσκηση, η σωστή διατροφή, η κοινωνική δραστηριότητα, και οι δραστηριότητες αναψυχής.

Τρίτον, ιδιαίτερα σημαντική αναδεικνύεται η κοινωνική ευαισθητοποίηση. Είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν προγράμματα για την καλλιέργεια *κοινοτύρας διαγενεακής συνεργασίας* και σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα των ηλικιωμένων, και ιδιαίτερα αισθήματος συντροφικότητας με τις προηγούμενες γενιές. Η συνεργασία μεταξύ των γενεών, εκτός των άλλων, θα καθορίσει το μέλλον, και ειδικά το μέλλον των σημερινών νέων.

Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να στοχεύουν και στην άρση των περιβαλλοντικών εμποδίων: τη διαμόρφωση κατάλληλων πολεοδομικών σχεδιασμών, κοινοτήτων και εν γένει εγκαταστάσεων φιλικών προς τους ηλικιωμένους, όπως προσβάσιμοι δρόμοι και χώροι εργασίας, χαμηλά σκαλοπάτια στα λεωφορεία, φανάρια με μεγαλύτερη διάρκεια χρόνου για τους πεζούς, και σπίτια/εγκαταστάσεις με επαρκή φωτισμό.

Οι υγιείς—ψυχικά και σωματικά—ηλικιωμένοι είναι σε θέση να συμβάλουν ουσιαστικά στην κοινωνική και οικονομική ζωή, και **δεν πρέπει να σπαταλάμε την πλούσια εμπειρία και σοφία τους**. Η σπατάλη των γνωστικών-πνευματικών δεξιοτήτων των ηλικιωμένων δεν είναι μόνο επιζήμια για την ψυχική και σωματική υγεία και ευημερία των ίδιων, αλλά αποτελεί χαμένη ευκαιρία για την ίδια την κοινωνία, και όλες τις γενιές των πολιτών.

Η πρόκληση της γήρανσης του πληθυσμού δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά με παραδοσιακές πολιτικές. Απαιτούνται νέες ιδέες και προσεγγίσεις, που συμπεριλαμβάνουν τη συμμετοχή και των ίδιων των ηλικιωμένων. Πρωτίστως θα πρέπει να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις μιας διαγενεακής συνεργασίας.

Όσον αφορά στη διαγενεακή αλληλεγγύη, η Πράσινη Βίβλος (2021) παρέχει μια προσέγγιση του κύκλου ζωής, που απεικονίζει τον παγκόσμιο αντίκτυπο της γήρανσης, όχι μόνο στους ηλικιωμένους, αλλά σε όλες τις γενιές και όλα τα στάδια της ζωής. Ο στόχος είναι να επιτευχθεί η σωστή ισορροπία μεταξύ των βιώσιμων λύσεων για τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και της ενίσχυσης της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών.

Στη σημερινή εποχή της μακροζωίας, οι ηλικιωμένοι έχουν περισσότερες ευκαιρίες για συμμετοχή στη δημιουργία, την καινοτομία, την παραγωγικότητα, την αγορά, την κοινωνική προσφορά και τον εθελοντισμό. Αποτελούν προστιθέμενη αξία για μια οικονομία. Πανεπιστημιακοί φορείς, κυβερνήσεις, παγκόσμιοι οργανισμοί, δημόσιες αρχές, και επιχειρήσεις, όπως τεκμηριώθηκε σε αυτήν την εργασία, επεξεργάζονται νέες προσεγγίσεις και πολιτικές, και νέα προγράμματα για την προώθηση της ενεργούς γήρανσης (active ageing), και τη διαχείριση των ηλικιωμένων ως ευκαιρία και όχι ως πρόβλημα στην κοινωνική και παραγωγική διαδικασία, ειδικά με την *Αργυρή*

Οικονομία, η οποία δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας καθώς επίσης προωθεί και την επιχειρηματικότητα για τις νέες γενιές.

Επίσης αναφερθήκαμε, ως παράδειγμα, στο πρόγραμμα-πλατφόρμα της ευρωπαϊκής κοινοπραξίας «Ζήσε ενεργητικά και υγιεινά στον ψηφιακό κόσμο» [Active and Healthy Living in the Digital World](#) που προσφέρει ένα φόρουμ για τους Ευρωπαίους πολίτες, ασθενείς ερευνητές/τριες, φοιτητές/τριες, παρόχους υγείας, κυβερνητικούς φορείς, εκπροσώπους του κρατικού και ιδιωτικού τομέα για ανταλλαγή πληροφοριών και πρακτικών. Σε αυτό το πλαίσιο αναφερθήκαμε και στις νέες πρωτοβουλίες του Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, και ειδικά της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, όπως το πρόγραμμα «Τρίτη Ηλικία: Άσκηση, Υγεία και Ποιότητα Ζωής» <https://healthing.edu.gr/course/aging/>

Εάν θέλουμε να διασφαλίσουμε ένα καλό βιοτικό επίπεδο για όλους τους πολίτες της Ευρώπης, μικρούς και μεγάλους, τότε απαιτείται άμεση δράση που θα συμπεριλαμβάνει την διαγενεακή δικαιοσύνη, καθώς ο κόσμος ανήκει επίσης σε εκείνους που θα μας ακολουθήσουν!

Σε μια γηράσκουσα κοινωνία η επιτυχημένη, υγιής και ενεργός γήρανση, και η διάβιου μάθηση συνδέονται με την ποιότητα ζωής, την αυτονομία, τη διατήρηση της ανεξαρτησίας, και τη συμμετοχικότητα, με προϋπόθεση τη διαγενεακή επαφή και τη διαγενεακή αλληλεγγύη, δηλαδή τη συνεργασία και αλληλεπίδραση μεταξύ των γενεών.

Αυτή η διαγενεακή δικαιοσύνη θα πρέπει να κατοχυρώσει μέτρα πρόληψης, όπως: ενημερωτική και εκπαιδευτική εκστρατεία και προγράμματα, ξεκινώντας από το σχολείο (νηπιαγωγείο), περί ευθύνης, καθήκοντος, μελλοντικών υποχρεώσεων, και σεβασμού για τις μεγαλύτερες ηλικίες· εκστρατεία που θα συμπεριλαμβάνουν και την προβολή κοινωνικών προτύπων.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

European Commission (2021). Commission debate on the ageing population. Commission launches debate on responding to the impact of an ageing population, 27 January 2021 Brussels https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_191 (τελευταία πρόσβαση 18/10/2021).

European Commission (2021b). Green Paper on Ageing. Ageing: challenges & opportunities throughout the life-cycle. Fact Sheet. European Commission, 27 January 2021 #EUAgeing. http://www.esfhellas.gr/Lists/Custom_Announcements/Attachments/454/Green_paper_Ageing_Factsheet.pdf , or file:///C:/Users/Rena/Desktop/Green_paper_Ageing_Factsheet.pdf (τελευταία πρόσβαση 18/10/2021).

Eurostat (2020). Eurostat, Statistics Explained. Last edited on 21 December 2020, at 11:38 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/el (τελευταία πρόσβαση 18/10/2021).

Green Paper (2021). COM (2021) GREEN PAPER ON AGEING - Fostering solidarity and responsibility between generations. European Commission Brussels, 27.1.2021 COM(2021)50 final. 10 February 2021 https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/1_en_act_part1_v8_0.pdf (τελευταία πρόσβαση 18/10/2021).

Kamberidou, I. (2020). "Distinguished" Women Entrepreneurs in the Digital Economy and the Multitasking Whirlpool. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, Springer Open, 9(3), 1-26. Springer Nature, <https://doi.org/10.1186/s13731-020-0114-y> <https://link.springer.com/content/pdf/10.1186/s13731-020-0114-y.pdf> or Shareable link: <https://rdcu.be/clyAK>

Kamberidou, I., Bonias, A., & Patsantaras, N. (2019). Sport as A Means of Inclusion and Integration for "Those of Us with Disabilities". *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 5(12), 99-128. Open Access Publishing Group. DOI:10.5281/zenodo.3464695: <https://oapub.org/edu/index.php/ejep/article/view/2658/5295>

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2008). Δημογραφικό το έλλειμμα της Ευρώπης: ζητούνται παιδιά! *Κοινωνική πολιτική* - 06-02-2008 - 16:50, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20080204FCS20431+0+DOC+XML+V0//EL> (τελευταία πρόσβαση 12/10/2021)

Καμπερίδου, Ε. (2021). Ενότητα: «Πετυχημένη γήρανση» ή ηλικιακός αποκλεισμός/ρατσισμός: το μέλλον των νέων στις δυτικές κοινωνίες. Πανεπιστημιακές σημειώσεις-σεμιναρίου εξ αποστάσεως, e-learning ΕΚΠΑ. Τίτλος Μαθήματος *Τρίτη Ηλικία: Άσκηση, Υγεία και Ποιότητα Ζωής* (2022-2023), Κ.Ε.ΔΙ.ΒΙ.Μ ΕΚΠΑ. Διδακτική Ενότητα 1: [Τρίτη Ηλικία: Άσκηση, Υγεία και Ποιότητα Ζωής, Κ.Ε.ΔΙ.ΒΙ.Μ. ΕΚΠΑ - HEALTHING.EDU.GR](https://www.uth.gr/keDIM/Healthing/Healthing_Edu_Gr)

Κοτζαμάνης, Β. (2020α). Η δημογραφική γήρανση, πρόκληση ή απειλή; *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 38, Περιοδική Έκδοση του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ISSN: 1791-5880. [DEMONEWS 38 2020 GR.pdf](https://www.uth.gr/demonews/38_2020_GR.pdf) (uth.gr)

- Κοτζαμάνης, Β. (2020β). Τα κέρδη ζωής στην Ελλάδα μετά το 1950 και η επιβράδυνσή τους τις τελευταίες δεκαετίες υπό το φως της πρόσφατης πανδημίας. *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 39, Περιοδική Έκδοση του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_39_2020_GR.pdf
- Κοτζαμάνης, Β. (2018). Η γονιμότητα, βασική μεταβλητή της εξέλιξης του πληθυσμού μας. Κύρια χαρακτηριστικά και πεδία παρέμβασης, *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 33, Περιοδική Έκδοση του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_33_2018_GR.pdf
- Tischler, H.L. (2019). Υγεία και Γήρανση. *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*, 11^η Αμερικάνικη έκδοση (σελ. 512-538), μετάφρ. Αθανάσιος Χαλιώτης. Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος.
- Μπόνιας, Α. (2019). Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικός πόνος: Ο αθλητισμός ως μέσο κοινωνικής ενσωμάτωσης/ένταξης αθλητών/τριών με κινητική αναπηρία. Διπλωματική εργασία/μεταπτυχιακή διατριβή. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ). Κατεύθυνση Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Σπουδές. Κοινωνιολογία του Αθλητισμού. Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2886911>
- Πάσχος, Κ., Μαλλιάρου, Μ., & Μπαμίδης, Π. (2016). Η γήρανση του πληθυσμού πρόκληση για τα συστήματα υγείας και κοινωνικής πρόνοιας-Μέθοδοι υποστήριξης της ενεργού γήρανσης. *Επιστημονικά Χρονικά* 21(1): 11-25.